

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 297

Д. Білзор

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Україна

ОСНОВНІ ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВАХХАБІЗМУ

Стаття описує основні поняття ваххабітської ідеології. Ілюструє розвиток ваххабітської течії в ісламі через погляди її засновника Ібн Абд аль-Ваххаба.

Поняття про ваххабізм з'явилося у сучасному ісламі в середині XVII ст. Засновник цієї течії Ібн Абд аль-Ваххаб сформулював її як релігійну ідеологію в межах сунітського ісламу. За основу свого віровчення він взяв перші напрацювання хариджитів, які ще на початку існування ісламу боролись за чистоту віри. В правовому полі Ібн Абд аль-Ваххаб спирався на ханбалітський мазхаб. У подальшому Ваххаб використав ідеологічні засади салафітів і дуже багато запозичив із праць середньовічного вченого Ібн Таймійї.

Метою даної роботи є спроба визначення основних понять ваххабітської ідеології, які дозволять відтворити об'єктивну картину розвитку ваххабітської течії в ісламі через вивчення поглядів її засновника Ібн Абд аль-Ваххаба.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробило багато відомих науковців. Праці В.І. Лубського, В.Д. Бориса, А.А. Мантаєва, А.Є. Беляєва, А. Колодного, М. Кирюшко, М. Ашїрова та інших розкривають особливості розвитку ваххабітської течії в ісламі, але базові поняття ваххабітської ідеології ще не розглядалися в науковій літературі, це, на наш погляд, і обумовлює актуальність обраної теми.

У книзі Мухаммада Ібн Абд аль-Ваххаба «Китаб ат-Тавкхут» («Книга єднання»), де закладені основи його релігійного напрямку, говориться, що шейх уль-іслам Мухаммад бін Абд аль-Ваххаб бін шейх Сулейман бін Алі ібн Мухаммад біх Ахмед бін Рашид бін Барід бін Машраф бін Омар бін Маадад бін Раїс бін Захїр бін Мухаммад бін Аляві бін Вахїб бін Касїм бін Муса бін Масуд бін Акба Аль-Ханзалї Ат-Тамїмїй народився у 1115 році за хіджре в селищі Аль-Айна у Неджді. Коран читав у 10 років. Був кмітливий, здібний до знань, чим дивував свою родину. Він почав відвідувати лекції та проповіді відомих в регіоні освічених людей. З цією метою їздив у Басру, Хіджаз, Іхса, інші міста. Його вчителями були: Мухаммад Хаят Ас-Санадїй Аль-Маданїй, шейх Ісмаїл Аджалунїй, Алі Ефенді Дагістанїй, шейх Абдула бін Ібрагім Неджедїй та інші.

Разом з батьком він вивчав мусульманське право ханбалітського мазхабу, тлумачення Корану (тафсир) і хадиси (Суна), вивчав праці Ібн Таймійї і його учня Ібн аль-Каїма.

Мухаммад виконав хадж в Мекку, відвідував Медину, Сирію, Єгипет, Ємен. Під час своїх довгих подорожей шейх побачив у Неджді та інших арабських містах, де були поширені помилкові віровчення і порочні звичаї. Коли він був у Медині, він почув язичницьке благання про допомогу, звернене до посланника Аллаха, і волення до нього поряд з Аллахом. Скрізь, де подорожував майбутній віровчитель, він бачив прояви многобожжя і язичництва, побачив, що народ далекий від істинних законів релігії і її духу, що мусульмани зрадили ісламу і спотворили основи релігії та багато її другорядних положень. Імам ат-Тамїмі (Ваххаб) починає закликати до повернення до норм ісламської єдинобожності. Він проповідує панству і простим людям, але спочатку його всі не

розуміють. Із Басри його вигнали, і він лише чудом не загинув від спраги в пустелі. В Хураймалі він став суддею замість свого батька, але його трохи не вбили відомі своєю розпущеною мешканці оазису, коли він схотів обернути їх в істинну релігію.

Таким чином, Ібн Абд аль-Ваххаба вважали талановитим ученим і щирим мусульманином. Що стосується його політичних поглядів і цілей, то ми можемо сказати, що на першому етапі його діяльності вони були йому не цікаві. Спочатку його заклик був направлений лише на виправлення віропереконання арабів і повернення їх «в лоно чистого ісламу».

Найважливіша ідея, яку виношував віровчитель під час своїх подорожей і занять богослов'ям, і основне, до чого він закликав і що намагався пояснити людям, – це єдинобожжя, суть Ісламу. Саме так і називається головна робота його життя: «Китаб Ат-Тавхид» («Книга єдинобожжя»), у якій Ібн Абд аль-Ваххаб висвітлює всі існуючі на той час відхилення від істинного ісламу, а також питання, що викликали суперечки в богословських колах, і дає їм трактування з погляду Корану, Суні і думок найбільших учених, в першу чергу, звичайно, Ібн Таймійї й Ібн аль-Каїма.

Єдинобожжя – це переконання в тому, що один Аллах – творець всього сущого, його пан, що дає йому закони. Зі створеного Ним немає нічого і нікого рівного Йому, здатного творити. Аллах не потребує нічєїї допомоги, навіть якщо хтось наблизений до Нього. Лише в руках Аллаха здатність робити добро і зло. Ніхто, крім Аллаха, не гідний звеличення і поклоніння.

Поняття «невірний» (араб. *куфр*) вони називають безбожжям. Поняття «многобожжя» (араб. *ширк*) ваххабіти називають язичництвом. Не даремно послідовники цього вчення називають себе єдинобожниками. Віра в єдиного Бога (араб. Аллах) – це фундамент і основа ваххабізму. Іслам – релігія монотеїстична, завдання Корану та Суні – довести це до людей. Проте ваххабіти абсолютизують єдинобожжя. Невіра – це «правління та судження не на основі посланого Аллахом» [1, с. 58]. Невіра – «зазіхання на право видавати закони, дозволяти і забороняти» [1, с. 60]. «Невірним» є той, «хто звертається з благанням до пророка, царя, володаря, або ще до кого-небудь, або просить про допомогу не у Аллаха» [2, с. 97].

Невірними вважають усіх, хто належить до будь-яких ідеологічних течій. «Приналежність до атеїстичних напрямків, що нагадують рухи, комуністичних, громадських, демократичних, капіталістичних або подібних їм рухів невірних, вважається віровідступництвом від релігії Ісламу» [1, с. 64].

Дуже характерною рисою ваххабізму, що суттєво відрізняє його від інших напрямків і сект в ісламі, є неприйняття чужої думки.

Ваххабіти вважали невірними (кафірами) усіх, хто не приєднувався до них. Переконані у тому, що всі невірні та багатобожники їх вороги, ваххабіти дуже жорстоко ставились до них. Такий фанатизм зміцнював лави ваххабітів і виправдовував їх надмірну жорстокість. Проте усіх мусульман ваххабіти виділяли в окрему спільноту. Російський учений Є.А. Беляєв пише: «Згідно із твердо встановленим уявленням самих мусульман послідовники всіх напрямків, течій та сект в ісламі вважаються мусульманами» [3, с. 99].

На думку Ібн Абд аль-Ваххаба, ісламський світ відійшов від принципів єдинобожності. Люди вдавалися до «нововведень» (бід'я) – одного з найстрашніших гріхів. Вони надавали творінням Аллаха його здібності і атрибути, скоювали паломництва до мавзолей святих, давали їм обітниці, приносили жертви, просили про допомогу, переконані, що святі можуть зробити добро або заподіяти зло. Атрибути Аллаха надавали навіть рослинам і камінню, що не може поєднуватись з істинною єдинобожністю. Взагалі, ширк (многобожжя) є найтяжчим гріхом в ісламі і тому існує безліч підтверджень в Корані і Суні. «Справді, Аллах не прощає залучення до нього співтоваришів, але прощає все, що менше за те, кому побажає. А хто залучає до Аллаха співтоваришів, той задумав великий гріх» [4, сура 4, аят 48].

Кажучи про найбільші гріхи, Пророк першим назвав многобожжя, потім неслухняність батькам, потім лжесвідчення.

Ібн Абд аль-Ваххаб дуже ретельно розглядає усі можливі види відходу від віри. Такими діями вважаються поклоніння Аллаху біля могили праведної людини (валі), поклоніння померлому праведнику, поклоніння ідолам, астрологія, передбачення, віщування, поклоніння пам'ятникам та монументам, відьмацтво і багато іншого.

Навіть магічна фраза: «Немає бога, крім Аллаха, і Мухаммед – його посланник» – не врятує мусульманина від віровідступності, якщо він дозволить собі щонайменший відхід від єдинобожжя. «Її промовляння само по собі не забезпечує недоторканості життя та майна, так само не забезпечують цього нерозуміння сенсу свідоцтва поряд з його промовлянням ні його підтвердження, ні звернення у намазах до Одного тільки Аллаха, у якого немає співтовариша. Майно і життя людини будуть недоторкані лише тоді, коли все вказане вище буде доповнено повним відстороненням усіх об'єктів поклоніння, крім Аллаха. Будь-які сумніви або коливання позбавляють недоторканості майно та життя людини» [2, с. 69].

Особливо ненависними були так звані «лицеміри». «Лицеміри» – це ті мусульмани, які «вказують приналежність до ісламу і приховують невіру».

Число послідовників Ібн Абд аль-Ваххаба швидко збільшувалось, не дивлячись на те, що була сильна протидія з боку правителів оазисів, деяких простих людей, яких підбурювали місцеві улеми, незадоволені популярністю нового вчення, і з часом він став представляти реальну силу. Віропереконання Ваххаба характеризуються у передмові до його книги: «...переконання правовірних салатів, засновані на тому, що заповідав нам посланник Аллаха, як його дотримувалися його сподвижники, їх послідовники і праведні імами, так як “засновники чотирьох правовірного толку” (мазхабів), найбільші складальники хадисів (Бухарі, Муслім та ін.), а також найбільші учені в галузі мусульманського права, такі, як Така Пекло дин ібн Таймійя, Ібн аль-Каїм та інші» [2, с. 23].

Сильна релігійна нетерпимість до іновірівців і тих, хто не дотримувався основ ісламського віровчення, зробила Ібн Абд аль-Ваххаба дуже популярним серед мешканців Аравійського півострова ще за часів його життя. Усі догмати, які проповідував віровчитель, мають підтвердження в Корані і Суні, вони є основою ортодоксального ісламу.

В середині XVIII ст. Ібн Абд аль-Ваххаб сформулював основні постулати свого віровчення, суттєве місце серед них посідає питання про джихад.

Тема питання про джихад стала в останні роки домінуючою у теоретичних розробках мусульман усього світу. «Ставлення ісламу до війни і миру виражене у вченні про “джихад”. Цей термін перекладається як “священна війна” – війна з релігійною метою, в ім'я релігії» [5, с. 237].

У будь-якій течії сунітського ісламу визначають п'ять стовпів віри:

1. Шахада (свідоцтво віри). Вона виражена формулою: «Немає бога, крім Аллаха, і Мухаммад – раб і посланець Аллаха».
2. Молитва.
3. Податок.
4. Піст.
5. Паломництво (хадж).

Джихад вважається шостим стовпом віри. Джихад в ісламі поділяється на Великий і Малий. Такий поділ пов'язаний з подіями 624 року, коли Пророк повернувся з боїв біля Бадри. Мусульмани перемогли, і Пророк сказав: «Ми повернулись з Малевого джихаду до Великого джихаду» [6].

Пояснення цих слів Пророка таке: збройна боротьба – це Малий джихад, він не є для мусульман головним. Головним і першим для мусульманина має бути Великий джихад (це боротьба мусульманина із самим собою). Великий джихад – це боротьба за

моральне очищення, боротьба зі своєю душею, «яка наказує творити зло», потяг до позитивних вчинків та намагання людини морально вдосконалюватись, підвищувати свою свідомість.

У мусульманській богословській літературі багато пишеться про джихад, і можемо знайти посилання на такі його види:

- «джихад меча» – збройна боротьба з невірними – тим, хто загинув, передбачено місце в раю, з метою посилення свого впливу на віруючих. Релігійні проповідники говорять та посилаються на ті місця в Корані, у яких сповіщається, що виконання тільки релігійних обрядів не дає можливості мусульманину потрапити в рай;
- «джихад руки» – застосовується до правопорушників і тих, хто порушує норми моралі;
- «джихад серця» – боротьба людини із самою собою, зі своїми негативними вчинками;
- «джихад язика» – підтримка схвальних дій і заборона негативних вчинків.

Найбільш відомий і розповсюджений у свідомості європейців «джихад меча». Саме цю форму джихаду використовують радикально налаштовані мусульмани у своїй ідеології та практичних діях. У священній книзі мусульман Корані (сура 4, аят 86 (84)) читаємо: «Сражайся же на пути Аллаха! Вменяется это только самому тебе и побуждай верующих: ведь Аллах сильнее в ярости и сильнее в наказании». Саме підкріплюючи авторитетом Аллаха і його закликами до боротьби на шляху Аллаха свої погляди, сучасні прибічники джихаду (як священної війни) підносять джихад до рівня священної місії, яку започаткував ще Мухаммад, спираючись на авторитет Аллаха.

На мові шаріату слово «джихад» використовується для війни, яка ведеться в ім'я Аллаха проти тих, хто є ворогами ісламу. Якщо ісламська держава атакується немусульманами, в такому разі кожен повинен виступати на боці джихаду. В разі недостатньої кількості сил для опору сусідні мусульманські країни повинні допомагати, в цьому полягає їх релігійне зобов'язання. Якщо ж вони зазнають поразки, тоді мусульмани всього світу повинні боротися проти спільного ворога. «Джихад є таким самим обов'язком мусульман, як і спільна молитва та піст. Той, хто ухиляється від цього, є грішником» [7, с. 110]. Так пише у своїй книзі «Основи ісламу» сучасний ідеолог ісламського фундаменталізму Аль-Маудуді.

Сильним засобом впливу на свідомість мусульман є також Коран і Суна. У питанні боротьби за віру в цих джерелах є прямі звернення до тих, хто ухиляється. Їм пропонують так само, як невірним і тим, хто відійшов від ісламу: «якщо ви не виступите, покарає вас Аллах страшною карою і замінить вас іншим народом» [12].

Враховуючи обов'язки мусульман, джихад розподіляється на 2 категорії:

1. Колективні зобов'язання, які виконують декілька або усі члени громади.
2. Індивідуальні зобов'язання, для кожного члена громади. Їх може давати амір (керівник громади); вони виникають, коли амір затверджує мобілізацію своєї громади; вони виникають, коли мусульманин зустрічається з ворогом або він бачить загрозу для своєї землі, родини тощо.

Ібн Абд аль-Ваххаб проголошував необхідність священної війни проти всіх многобожників, як тих, хто не належить до ваххабітів, так і тих, хто після роз'яснення їм помилковості їх поглядів продовжував залишатись на своїх позиціях. Протиставлення себе всім іншим мусульманам, переконання у вірності джихаду об'єднувало і надихало послідовників Ібн Абд аль-Ваххаба.

В своїй книзі (своєму листі) Ібн Абд аль-Ваххаб пише: «Що стосується висловів супротивників про те, що я вважаю невірними неосвічених мусульман, до яких не дійшли докази, то це великий наклеп, який використовується для того, щоб відлякати людей від релігії Аллаха і його Посланника» [2].

Ібн Абд аль-Ваххаб весь час звертається до Корану.

«А коли до них написано Аллахом, що підтвердило справжність того, що з ними, – а ще раніше вони просили перемоги над тими, що були невірні, – так коли дійшло їм те, що вони знали, вони не увірували в це. Прокляття ж Аллаха над невірними» [4, сура 2, аят 83(89)].

Ібн Абд аль-Ваххаб весь час посилається на Коран: «А якщо вони порушили свої клятви після договору і поносили вашу релігію, то бийтеся з імами невіри, адже немає клятв для них, може бути, вони утримаються!» [4, сура 9, аят 12 (12)].

«А ті, хто не увірував, – хай гинуть і зробить безплідними Він справи їх» [4, сура 47, аят 9 (8)].

Ваххабіти дуже ретельно розтлумачували свої погляди. До тих, хто не поділяє їх, ваххабіти були дуже непримиренні і навіть агресивні. Рядові члени ваххабітської общини, особливо ті, чий освітній рівень був низьким, виявляли цю непримиренність з особливою жорсткістю. Це простежувалось скрізь, де діяли ваххабіти.

Рафід Вахба, описуючи реформаторський рух в Аравії початку ХХ ст., вказує: «Можливо, найбільшим нещастям, з яким зіткнувся ваххабітський реформаторський рух, був ентузіазм, з яким ці неосвічені люди прийняли ваххабізм».

Таким чином, не дивлячись на всі суперечки всередині руху, недоліки та проблеми ваххабітів та їх послідовників у всьому світі об'єднує одна ідея: свою думку вони визнавали абсолютно правильною, думки інших – хибними, власні помилки виключались.

В останні десятиріччя в засобах масової інформації й у свідомості пересічних громадян поняття про джихад асоціюється зі збройною боротьбою, яку ведуть ісламські угруповання на територіях країн, де мусульмани втягнені в міжнаціональні та міжетнічні конфлікти, в мусульманських країнах, де, на переконання лідерів цих угруповань, правляча влада відійшла від першоджерел ісламу, або в країнах, де мусульмани ведуть боротьбу за встановлення своєї влади.

Без сумніву, цей напрямок ісламу належить до радикальних течій. Сходознавці та політологи приділяють велике значення вивченню теми джихаду у ваххабітському русі. Лише у ХХ ст. у зв'язку з радикалізацією ісламу поняття про джихад у ваххабізмі почало асоціюватись зі збройною боротьбою, це перетворило Великий джихад (боротьбу мусульманина із самим собою) у другорядну подію, висунувши на перший план Малий джихад (боротьба з ворогами), тим самим відводячи мусульманське суспільство від головних моральних та етичних норм, закладених Пророком Мухаммадом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фаузан аль-Фаузан Салех Бин. Книга єдинобожия. – Махачкала: Бадр, 1997.
2. Ат-Тамими, Мухаммад ібн Сулейман (Ібн абд аль-Ваххаб). Книга Єдинобожия. – М.: Бадр, 2000. – 253 с.
3. Беляев А.Е. Мусульманское сектанство. – М.: Восточная литература, 1957.
4. Коран: Пер. и комм. И.Ю. Крачковского. – М., 1990. – 727 с.
5. Лубський В.І., Борис В.Д. Мусульманське право. – К.: Вілбор, 1997.
6. Мантасев А.А. Ваххабізм та політична ситуація в Дагестані // Рукопис. – Режим доступу: http://zamanaonline.com/lib/wahabizm_Mantaev.doc.
7. Аль-Маудуди, Абу аль-Аля. Основы ислама. – М.: ПК Сантланда, 1990.
8. Аль-Газали Абу Хамид. Воскрешение наук о вере: Избранные главы. – М., 1980.

Д. Білозор

Основные идеологические основы ваххабизма

В статье описываются основные понятия ваххабитской идеологии. Иллюстрируется развитие ваххабитского течения в исламе сквозь призму взглядов его основателя Ибн Абд аль-Ваххаба.

D. Bilozor

Article describe main definition of vahhabism ideology. Illustrated development of vahhabism way in islam by views of her founder Ibn Abd al-Vahhab.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2008.